

# BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 116, GOD. V, BEOGRAD, UTORAK, 18. OKTOBAR 2011.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Ilić, Tomislav Marković, Saša Čirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 15. novembra

## MIXER

Piše: Jeton Neziraj

### KOSOVSKI ANĐELI I DEMONI

Svaki put kada se na Kosovu stvari zamrse u mrtvi čvor, kosovski Albanci su uvereni da će se na sceni pojaviti njihovi anđeli čuvari - Amerikanci. Ali, naravno, kao što su u svakoj priči o anđelima obavezno prisutni i đavoli, tako se i na Kosovu u vreme krize kao što je ova sadašnja, pojave i đavoli - Rusi. Sličan entuzijastički pogled na svet čini se da imaju i Srbi, ali sa obrnutim rasporedom: za njih su Rusi - anđeli, a Amerikanci - đavoli.

Kosovo kao mitsko mesto dvoglavih albanskih i srpskih istorija, nastavlja suživot sa primitivnim i ekstremnim konceptima binarnog tipa: anđeli - đavoli, patrioti - izdajnici, naši - njihovi...

Nakon dvodnevni tenzija na severu Mitrovice, između kosovskih policijskih snaga i naoružanih grupa Srba, dva problematična granična punkta preuzeo je američki KFOR. Kosovski Albanci su to euforično prokomentarisali: „Kontrolu su preuzeli Amerikanci“, što je podrazumevalo da smo kontrolu „preuzeli mi“. A u međuvremenu su novine objavile kako su u masi Srba, koji su blokirali puteve, viđeni ruski plaćeniči. Tako je skoro svaka kosovska saga o srpsko-albanskom konfliktu poslednjih decenija obeležana prisustvom Amerikanaca i Rusa.

U onim danima, vesti iz Mitrovice ličile su na vesti koje su antički glasnici, dahčući od umora, donosili javljajući o „padu“ ili „osvajanju“ gradova. „Osvojili smo granični prelaz broj 1“; „Pao je granični prelaz 1“; „Pao je granični prelaz 31“; „Preuzeli smo prelaz 31“; „Pala su oba granična prelaza“; „Preuzeli smo oba granična prelaza!“ Pao je Carigrad! Osvojili smo Rim! Pao je Berlin! Pala je Troja! Osvojili smo Pariz...

Jedan moj prijatelj, Srbin, pisac, napisao mi je: „Jebem ja mater ovim majmunima! Mi se toliko trudimo da izgradimo mostove komunikacije, a oni sve sruše s takvom lakoćom, kao što vetar ruši tvrđavu od peska koju su tokom dana deca napravili na plaži!“ Zaista, tenzije kao ova koja je izbila u Mitrovici još više otežavaju albansko-srpski dijalog, koji je počeo nedavno, kao što otežava i ono malo albansko-srpske kulturne saradnje. Poslednji događaji na severu Kosova dali su krila patriotskom i ratnohušakačkom

diskursu za koji smo mislili da pripada prošlosti. Ljudi su se počeli prijavljivati u dobrovoljce za „odbranu Domovine“, govore o destabilizaciji drugih regiona, počeli su da pale, psuju i urlaju. Aveti rata bile su ponovo ovde. Ako sam doskora verovao da je rat prošlost i da su ljudi siti stalnih međuetničkih napetosti i problema, sada kažem, ne, rat se mota tu negde oko nas. Na Kosovu on liči na onu lukavu divlju zver koja se ukipi i čuti, ili se pravi da spava, da bi u trenutku kada joj se približi plen, skočila i progutala ga.

Dok sam na televiziji gledao razjarene sugrađane koji su u nekoliko gradova na Kosovu palili srpske prehrambene proizvode, širio sam oči da bih video da se možda na lomači ne nalazi i antologija srpske proze koju smo nedavno preveli na albanski jezik. Ona bi, pretpostavljam, lepo gorela, a ja bih opet bio potresen „pričama o knjigama“ koje sam doživeo poslednjih godina. Radi se o nizu istorija „paljenja“ i „istraga“ knjiga... Kao da je u knjigama bilo skriveno „najveće zlo“ onoga drugog. Ako spalisi i uništiš knjige, spalio si i uništio zlo!



Iz Zvonkovog magacina: Uređaj za hlađenje barikada

#### KRATKA ISTORIJA PALJENJA

Jednog lepog sunčanog prepodneva početkom devedesetih, u mojoj kući, na vatri na kojoj se pekla *flija*<sup>1</sup>, moj stric je spalio gomilu knjiga, za koje je rekao „da su za lomaču“. Zamislite, bile su to knjige o Titu, Marksu, Lenjinu... Jedino se sažalio nad knjigom Roze Luksemburg, koja mu nije izgledala tako strašna, bar ne kao neka strašna komunistkinja. Mislio je da ćemo kasnije, nakon te vatre, biti slobodniji, srećniji... Kao da će s tom vatrom, na kojoj se pekla flija, biti završeno jedno ružno poglavlje istorije. I kao da se time zauvek ispunjavalo jedno prokletstvo: Zlu treba uništiti knjige!

Bila je godina 1997. ili 1998. Događaj se zbiva ispred Univerzitetske biblioteke Kosova, nedaleko od ondašnje biste Vuka Karadžića. Utovali su u prikolicu knjige na albanskom jeziku sa Filozofskog fakulteta koje su potom traktorom odvučli na put bez povratka... Zlu treba istrebiti knjige tako što ih pošalješ na put bez povratka!

#### MIXER

Jeton Neziraj: Kosovski anđeli i demoni

#### CEMENT

Dragoljub Stanković: Izgubljeni alhemičar miropojstva

#### ŠTRAFTA

Luka Ostojčić: Ne tikaj u me

#### ARMATURA

Fahrudin Kujundžić: Nacionalizam i incestuozno obožavanje

#### VREME SMRTI I RAZONODE

Predrag Lucić: Kletva Dačićeva

#### BLOK BR. V

Aleksa Jovanović i Lazar Bodroža: Avanture zeca Milorada

Kada su srpski paramilitarci, za vreme rata na Kosovu, palili albanska sela, mi smo sa vrhova planina pokušavali da prema veličini i tipu plamena, ustanovimo u kojim je kućama bilo knjiga i koliko. Kada bismo videli da iz neke kuće izbija veliki plamen, onda smo zaključivali da je u njoj bila kućna biblioteka i da je njen vlasnik bio učitelj ili intelektualac.

Malo kasnije, 1999. u Prištini, bio je već kraj rata; Albanci su se vraćali iz izgnanstva u svoje kuće, a Srbi su se dali u bežaniju. Bilo je to vreme kada su uzurpirani stanovi Srba koji su napustili Prištinu. Za mnoge je ta uzurpacija stanova bila legitiman akt; Srbi su spalili naše kuće, sada mi uzimamo njihove stanove. Ali nije to suština istorije koju želim da vam ispričam. Radi se o nastavku istorije stradanja knjiga. Tih dana, kontejneri za smeće u Prištini bili su puni

ni knjiga na srpskom jeziku. Mnoge stvari koje su Srbi ostavili za sobom, kao što su kreveti, stolice, kuhinjski stolovi, noževi, viljuške, noše, toalet papir, odeća, posteljina, loptice za ping-pong, čarape, radio aparati, cipele, pa i četkice za zube kao i mnoge druge stvari, novi stanari su smatrali korisnim, jer su se vratili na Kosovo kao gollje bez ičega, ali nisu imali ni najmanje potrebe za... KNJIGOM. Njih je trebalo istrebiti, jer su bile na srpskom jeziku. Ali pošto je u ratu bilo mnogo vatre, nisu ih bacali u plamen, već su izmislili drugi način za istragu. Zlo je, naravno, trebalo spaliti, ali ne, ovoga puta neće goreti. Knjige zla treba bacati u kontejnere za smeće.

#### POGREŠAN POZIV

Ali, da se vratimo na nedavna dešavanja.

Dok smo sa zebnjom pratili dramatične događaje severno od Mitrovice, sva druga dešavanja činila su nam se malim, drugorzrednim, beznačajnim... U senci ovih velikih događaja, kosovski ministar za kulturu je tih dana, bez buke, završavao kampa-

eurozine  
KPK Beton je član Eurozine medijske mreže

nju koju je bio počeo pre nekog vremena: čistku direktora i upravnih odbora u institucijama kulture.

Bila je sparina. I nemiri.

I tako je nedavno na moje mesto umetničkog direktora Narodnog pozorišta Kosova, na kojem sam bio tri godine, postavljen čovek koji je doskora radio u kabinetu kosovskog premijera. Promenjene su sve zakulisne i drske metode da se činovnik iz kabineta premijera Kosova dovede u pozorište. Smenjen je legitimni Upravni odbor, manipulisani su novi Odbor, učinjeno je sve da se ostvari cilj. Slično se postupilo i sa Nacionalnom galerijom Kosova i drugim kulturnim institucijama.

Politika je uvek vršila pritisak na Narodno pozorište Kosova, ali sadašnja kampanja izgleda kao ozbiljna pretnja ovom pozorištu, koje je jedva bilo stalo na noge nakon ranijeg vršljanja birokratije i korupcije, uticaja zastarelih estetika iz prošlosti i čitavog brda problema svih vrsta.

Istoriji moje smene sa pozicije art direktora Narodnog pozorišta Kosova, prethodile su kritike na račun moga angažmana na uspostavljanju kulturne saradnje u regionu poslednjih godina. Jedna od poslednjih afera, koja je nazvana „Pogrešni poziv“, možda najbolje objašnjava moju poziciju. Kada je pre 6 meseci Narodno pozorište Kosova dobilo poziv da pošalje jednu predstavu u Beograd, na Mucijeve dane koje je organizovao Atelje 212, ja sam bio jedan od onih malobrojnih koji je želeo da do ovoga gostovanja dođe. Moja odlučnost bila je povod za oštru kampanju u kojoj su moje kolege i mene predstavili kao „jugonostalgijare“, ljude „koji su prodali interese svoje zemlje“. Protiv ovog gostovanja bio je i ministar kulture Kosova. On je i naredio da se zabrani gostovanje, pošto je Upravni odbor već bio doneo odluku da se ide u Beograd.

Za mene je to bila izgubljena istorijska šansa. Zbog nekih primitivnih patriotskih magaraca na Kosovu, koji ne vide dalje od svojih noseva, izgubili smo šansu da održimo lekciju i mnogim nacionalistima u Srbiji, koji su takođe besno reagovali kada je najavljeno gostovanje kosovskog pozorišta u Beogradu.

Nažalost, pozorište je na svim prostorima bivše Jugoslavije bilo i ostalo poligon u kojem politika demonstrira svoju snagu svaki put kada joj se to prohte. Pozorište na ovim prostorima još uvek nije oslobođeno od političkih uticaja i utvara prošlosti, od onih snaga koje ga smatraju sredstvom za rast i snaženje nacionalizma. Nacionalisti su svuda na prostorima bivše Jugoslavije krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina stvarali pozorišta u kojima su igrane „nacionalne drame“, u kojima je glorifikovana „slavna prošlost“, drame koje su uzdizale nacionalne heroje koji su se borili „protiv njihovih suseda, neprijatelja“, drame koje su pozivale na osvetu, negiranje drugog, negiranje kulture drugoga, itd. Tako je pozorište doprinelo krvoproliću koje se dogodilo u Bosni, Hrvatskoj a kasnije i na Kosovu. Umesto da se suprotstavi nacionalizmu, pozorište ga je podržalo.

#### PATRIOTIC HYPERMARKET

Onih dana kada je u Mitrovici počela „igra oko granica“ s balvanima, trebalo da putujem za Beograd, u Bitef teatar, gde su održavane probe za dramu koju smo pisali Minja Bogavac i ja. Bozanski režiser Dino Mustafić radio je sa šestoro glumaca, troje Albanaca i troje Srba. Eho događaja u Mitrovici osećao se snažno i u Beogradu. Osetljive teme koje smo tretirali u predstavi (rat, krivica, osveta, praštanje, pomirenje...) sada su počele da se komplikuju. Odmah se osetilo da će predstava u Srbiji biti ocenjena kao „antisrpska“, a na Kosovu kao „antialbanska“. Dok smo se starim JAT-ovim avionom vraćali iz Beograda za Skoplje, on se prilično tresao probijajući se kroz kišu i vetar. Jedan od glumaca, koji je putovao sa mnom, tokom tog kratkog i opasnog putovanja, rekao mi je u šali: „Ako ova krtinja od aviona padne, poginućemo kao izdajnici. Ipak se nadam da ćemo se spasiti i ovoga puta. Tako ćemo dobiti vremena da napravimo i neko patriotsko delo i umremo kao heroji“.

O kosovskom policajcu kojega je ubio srpski snajperista u Mitrovici, ispevana je odmah pesma. Predsednica Kosova proglasila ga je *herojem Kosova*, i on je postao glavni lik pesme koju peva grupa kosovskih repera. Ovakvo urbano portretisanje heroja naših dana predstavlja nastavak one stare epske tradicije Balkana, koja slavi heroja koji se bori protiv neprijatelja na braniku otadžbine. Pesma o ubijenom kosovskom policajcu ima rasističkih tonova, ali u državi kakva je Kosovo, u situaciji uzbune koja najavljuje da je „otadžbina u opasnosti“, taj rasizam malo ko primećuje.

I dok se nastavlja bitka između anđela i đavola, čini se da većina ljudi na Kosovu žele da poginu kao heroji. Heroji prema onom balkanskom modelu. Nama „izdajnicima“, koji smo u manjini, preostaje da se ne predamo, jer u suprotnom, bojim se da će Kosovo i Srbija postati zemlje za koje nema nikakve nade. Prirodno je da osećamo strah od aviona koji se drma, ali ne zato što ćemo umreti kao izdajnici. „Izdajnici“ ovih dana postaće heroji sutrašnjice ■

S albanskog preveo Škeljzen Malići

1 Tradicionalna kosovska „pita“ koja se peče ispod sača. Prim. prev.

BETON BR. 116 DANAS, Utorak, 18. oktobar 2011.

# CEMENT

Piše: Dragoljub Stanković

## IZGUBLJENI ALHEMIČAR MIROPOJSTVA

Zoran Bognar: *Lavirint kruga* (Book, 2010)

U prvoj pesmi pod nazivom *Utopljenik* iz 1984., u knjizi izabranih i novih pesama Zorana Bognara, *Lavirint kruga*, lirsko ja se legitimishe kao žrtva nekakvog potopa, pominje se i rat, ali mi ne znamo da li se lirsko ja spaslo ili je sve samo varka. Taj manir da se ostane nedorečen autor shvata kao poetičan, često ga koristi ali umesto da otvori mogućnosti i poentira višesmislenošću, njegova nedorečenost snižava napon pesme i poništava njenu moguću snagu. U sledećoj pesmi, *Igra senki*, lirsko ja je ponovo u opsadnom stanju, ali ovaj put zbog *rugobe i nesklada sveta*. Obracajući se bogovima, deklarativno izjavljuje da ta ružna *igra senki* nema više mesta u svetu.

#### MILJENIK DEVEDESETIH

Zoran Bognar govori o sebi kao o žrtvi vukovarske apokalipse. Smatra da ju je proročki predvideo u svojim ranijim pesmama i da je to trajni pečat njegove poetike, ali nam nikad ne kaže ko je ruinirao njegov Vukovar i zašto. Bognarova blistava karijera počinje ipak u Beogradu. Postaje saradnik nacionalističke *Politike*, glasila mržnje koja je razorila Vukovar. U *Politici* je proglašen za mladog pisca koji je obeležio 1993. godinu. Postaje član UNS i UKS, saradnik književnih časopisa i urednik. Dobija nagrade sa



Isterivanje Nečastivog iz Bognarove poezije

svih strana, postaje sekretar Odbora za ljudska prava UKS, objavljuje poeziju, biva prevoden na više jezika..., i sve to u roku od nekoliko godina. O njemu pišu: Jovan Ćirilov, Jelena Marinkov, Draško Ređep, Saša Radojčić, Ljiljana Šop, Mileta Aćimović Ivkov, Nenad Milošević, Tihomir Brajović, Ivan V. Lalić, Divna Vuksanović, Bojana Stojanović Pantović, Jovan Zivlak, Vladislav Bajac, Gojko Božović, Zoran Glušević, Radivoj Šajtinac i mnogi drugi. Omiljen je gost na mnogim međunarodnim pesničkim susretima kao predstavnik Srbije i počasni član Društva pisaca Bosne i Hercegovine. Posebno mu je draga nagrada iz 1999. godine za najboljeg mladog pesnika Istočne Evrope, na osnovu čega je kasnije bio stipendista u Vili Valdberta. I da ima tri života, kaže Bognar u intervjuu za *Politiku*, ne može se odužiti Handkeu. U svojoj poeziji on, međutim, na par mesta eksplicitno kritikuje *poltronstvo*, ali govori i o strahovitoj želji lirskega ja da uđe u *elitu*.

#### ZLOČINI NEPOZNATOG NETKOG

Bognar se predstavlja kao žrtva jedne apokalipse, a baš sa kreatorima te iste apokalipse

doživljava svoje zvezdane trenutke. Nedavno se pojavila njegova, avaj, još jedna, najnovija kompilacija pesama, ovoga puta vezanih baš za rodni Vukovar (*Vukovarske elegije*, BKG), za koju kaže da ju je *posvetio snazi i izdržljivosti grada i građana Vukovara povodom 20 godina od Svetske Sramote koja se nikada nije smela dogoditi...*

U pesmi *Suton*, tužni, usamljeni lirski junak je *istovetan s Bogom, / daleko od istine, daleko od laži...* Eto idealne pozicije za srpsku elitu devedesetih, s onu stranu istine i laži, pozicija čiste neprozirnosti. Posle mladalačkog bunta, u pesmama koje su odjek vukovarske strahote još uvek ima *trenja* između stvarnosti i poezije. U pesmi *Noć avetinjske volje* čitamo: *Na toj zemlji oduvek su živeli ljudi Čistog/ Srca. Grad je vekovima bezbrižno spavao ispod/ otvorenih prozora. Nije bilo sirena paranoje. ... Ali, jedne večeri, ... je... bila Noć Avetinjske Volje, ... Oni su stigli... rušili su i palili sve pred sobom: / majke, očeve, braću, sestre, prijatelje, kuće, / fabrike, škole, biblioteke...* I ne rekavši ko su ti koji sve to rade i zašto, pesnik samo želi da probudi *Novog Patrijarha Dobre Volje*. Rat je, dakle, bio nekakav fatum, koji nije mogao biti izbegnut. Krivci za stradanje se nepoznati krvoločni došljaci, koji dolaze pod demonskim plaštom „avetinjske volje“. Žrtve su svi „na toj zemlji“, bez razlike, jer svi su „Ljudi Čistog Srca“. Budući da su počinio nepoznati, nema ni odgovornosti, jer nema se od koga tražiti. Ostaje samo žal i nemoć. Kako se to lepo poklapa sa stavom beogradske elite. Krivica je svačija i ničija a Sramota je Svetska. Šta je bilo bilo je, da se nikad ne ponovi, ma šta se desilo. U pesmama „Mrtvi su jedini svedoci“ i „Ako se mrtvi jednog dana vrate“ relativizacija zločina daje se iz pozicije mrtvih: *Možda su njihovi noževi bili oštriji, možda su / naši bili brojniji*. Antiratni karakter ove poezije je konfuzan, mlak, nedorečen, infantilan.

Čini se da tek posle ove tzv. *vukovarske faze* u pevanju autor dobija krila. Može sada da bude štagod hoće; odsustvo odgovornosti prema pevanju povlači svaku drugu neodgovornost. Glumac je u sopstvenom teatru pseudo-samospasenja: *Svejedno mi je da li ću biti u mantiji/ ponoćnog monaha s pratnjom lascivnih/ mažoretkinja ili u kostimu raznosaača/ mleka... (Strelac)*. Ukinuta je istorija, svet je nestao, ne postoji više ništa, *ni moral ni čast, ni zločin ni greh*. Ali ovoliko koketiranje s ništavilom ipak traži jako i, rekao bih, banalno uzemljenje. Posle prethodnih verujem-neverujem stavova, u pesmi iz 2001. godine, *Oglas*, čitamo samooglašavanje, definitivnu pristupnicu beogradskoj naci eliti: *Verujem u porodicu, Boga, kralja i otadžbinu*. Niže dalje Bognar svoje *mudrosti* kao žalopojna opšta mesta (*Oduvek sam ljubio poetiku izvnutne rukavice, / taj volšebni jezik paradoksa*) i savetuje *Bardolfa, Maestra* i koga sve ne, važno je samo da taj neko ima egzotično ime.

#### HOMO APOCALIPTIKUS

Kako Bognar zamišlja poeziju? Ona treba da bude teško čitljiva, nerazumljiva, da se bavi večnim temama života i smrti, Boga i Đavola, Sudbine, da ima što rogobatnije metafore i spojeve reči, mora da bude pompezna do krajnjih granica, uz obavezno velika početna slova za neke reči (Čovek, Ništavilo, Put...), tako-rekući *vrisk uma* koji je upravo otkrio poslednju istinu, pardon, Poslednju Istinu, dakle, Otkrovenje Novoga Potopa, Novo raspeće Čoveka, Alhemije, Albeda, albina, Albinonija... i, naravno, Lavirinta kruga. Dakle, nisu problem loši pesnici, njih ima svuda i uvek, problem je kada tzv. književna elita odabere nekog oskudno talentovanog autora i proglasi ga za jednog od najboljih na sceni. To se desilo i sa provincijalno opskurnim Draganom

Jovanovićem Danilovim. To je slučaj i sa njegovim poetskim bratom blizancem, koji je takođe intervenisao na svom prezimenu, Zoranom Bognarom (Čalićem do polovine 90-ih). Bognar je samo još jedan *Špengler iz našeg sokaka*, karikaturni epigon *patetike uma* jednog drugog, pravog pesnika, onog koji je takođe izašao iz rata ali je pevao ispred svoga vremena. Stihovi Zorana Bognara, ako uspete da ih iščitajte, nateruju suze na oči koliko su urnebesno smešni dok, međutim, oni žele biti vrhunsko umovanje. Vatra i ništa, rekao bi Predrag Čudić ■

### BETONJERKA MESECA

Ako Dobrica ne može Nobela, ne može niko Andrića. (Nikola, izvini.)

Gatalica, Pantić, Vladušić  
lica odranije poznata organima

# ŠTRAFTA

Piše: Luka Ostojčić

## NE TIKAJ U ME

O recepciji književne kritike

Umjesto generalne rasprave o položaju kritike u svjetskom društvu, ograničit ćemo se na jedan nedavni slučaj polemike između Božidara Pavlovića, kritičara Bookse, i Josipa Mlakića, autora. Dva su razloga za taj pristup: prvi je praktične prirode, a radi se o tome da definitivno nisam osoba koja raspolaže detaljnim znanjem o kritici i suvremenom društvu. Drugi razlog za ovaj pristup leži u tome što mi se čini da ovaj primjer nije eksces, nego karakterističan primjer odnosa autora djela i književnog kritičara.

### DRVEĆE NI NA NEBU NI NA ZEMLJI

Pavlović je 22. 8. 2011. na web portalu Bookse objavio kritiku Mlakićevog romana „Ljudi koji su sadili drveće“, a Josip Mlakić je objavio reakciju na kritiku 25. 8. na istom portalu. Direktnih reakcija na književne kritike inače ima jako malo (što dijelom govori o njenom ne previše značajnom položaju u društvu), ali kada se reakcija pojavi, onda se odjednom jasno vide dotad nevidljivi odnosi. Da je Pavlović napisao bezobraznu i neprofesionalnu kritiku, onda nam ova reakcija ne bi bila toliko zanimljiva jer bi vjerojatno bila usmjerena na Pavlovića kao osobu, a ne kritičara. Međutim, Pavlović je napisao prilično uzornu kritiku. U uvodu teksta je razjasnio povod i metodu kritike: zbog aktualnih političkih previranja u državi, Pavlovića je zanimalo što nam o toj temi može ponuditi Mlakićev roman koji se bavi temom bivših veterana bez perspektive. Pavlović navodi kako „rezonanca književnog djela s trenutnim sociopolitičkim kontekstom mora biti jedno od referentnih mjerila uspješnosti proze“ čime jasno navodi svoj prilično pošten kriterij ocjenjivanja romana. U ostatku teksta Pavlović dosljedno pokazuje kako Mlakićev tekst ne ispunjava taj kriterij: naime, roman nam ne pokazuje skoro ništa o kontekstu. Roman ne istražuje uzroke traume branitelja, ne upušta se u detaljniju analizu njihovog sadašnjeg stanja i ne govori ništa više osim: „Pogledajte te sirote branitelje!“, što čini ovaj roman praznjikavim i nezanimljivim bilo kome tko se zanima za temu o kojoj autor piše. Kritiku Pavlović zaključuje time da je šteta što je talentirani pisac kao što je Mlakić napisao loš roman.

### DESNA AMPUTACIJA

Već prva rečenica Mlakićeve reakcije pokazuje stav koji je zauzeo spram kritičara – Pavlovića pospradno naziva „moralnom vertikalom“ (kako ga naziva do kraja teksta) te mu poručuje da je nepažljivo čitao uvod. Zbog čega Mlakić reagira? On kaže: „Da je MV napisao, bez ikakvih argumenata, da je moj roman smeće, ne bih reagirao. Međutim, imputirati autoru zbog likova nacio-

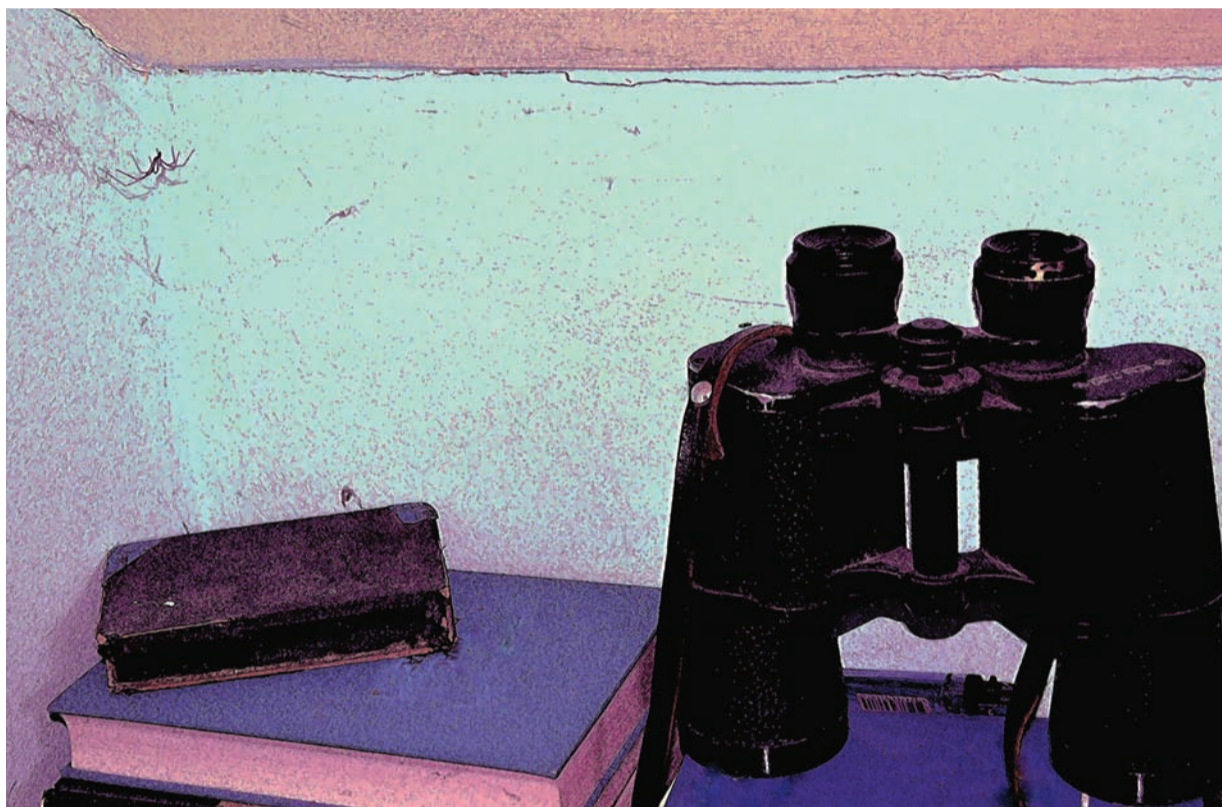
nalizam (*desno-nacionalni tsunami*) i proglasiti ga haaškim fanom nema veze s književnom kritikom.“

Dakle, negativna ili naprosto loša književna kritika sama po sebi ne bi isprovocirala autorovu reakciju. Ono što može isprovocirati reakciju je ad hominem napad na njega. Zaista, književne kritike već godinama u ovoj regiji nisu dovoljno značajne da bi izazvale ičiju reakciju. Književne polemike su se, pak, svodile na osobne napade: treba se prisjetiti „književnog“ sukoba između Radakovića i Popovića protiv Rudan i Čuline, ili incidenta kada nagrada Kiklop za hit godine (čiji je kriterij broj prodanih naslova) nije dodijeljena Nives Celzijus jer, zaboga, *to je Nives Celzijus*. Čini mi se da je takva situacija očekivana kada u društvu kritičari, urednici i književni autori tvore malenu zajednicu premreženu bliskim odnosima pa se onda svaka kritika promatra kao sredstvo osobnog obračuna s autorom. Iz tog razloga negativne književne kritike skoro ne postoje, a ako se koja i nađe, onda služi kao sredstvo poticanja sukoba. U takvom kontekstu postaje jasna i Mlakićeva uzburkana reakcija: iako je Pavlovićeva kritika bila usmjerena prvenstveno na tekst i zamjerala mu je nedostatak stava, Mlakić ju je automatski pročitao kao osobni napad i zaključio da mu Pavlović zamjera nacionalistički stav. Tako Mlakić uzvraća „istom mjerom“ pa naziva Pavlovića malograđaninom, moralnim idiotom, prikrivenim nacionalistom i apologetom ustaštva. Da je položaj kritike u društvu imalo značajniji, sama činjenica što je Pavlović kritičar bi bila dovoljna da se uđe u polemiku s njim. Ovako, Mlakić je morao prvo pripisati Pavloviću nekoliko popularnih političkih uvreda, kako bi se mogao upustiti u raspravu.

### GDE SI BIO DOK SAM SNIO

To nas dovodi i do teme Mlakićevog romana i Pavlovićeve kritike, a to je političko stanje u bivšoj Jugoslaviji nakon rata. Ma da je prilično očito da je politička situacija vezana uz rat i post-ratno stanje i danas jako problematična, i dalje je diskusija o ratu svojevrsni tabu. Iako bi otvaranje te teme trebao biti posao kritičara koji recenzira ovaj roman, tu kritiku Mlakić i dalje promatra kroz kategorije koje ne miču diskusiju s mrtve točke: kroz prizmu nacionalizma (pa tako poteže pitanje kritičareve nacionalnosti) i kroz potezanje pitanja „Gdje si bio prije 15 godina?“. Drugim riječima, bilo bi najbolje kad bi kritičar bio osoba s ovih prostora koja poznaje rat, koja nije hrvatske, bošnjačke, srpske, slovenske ili bilo koje druge nacionalnosti, te osoba koja je jednako kritična bila 1995. godine, jednako kao i danas.

Sve bi to bilo pomalo trivijalno da je reagirao neki ludi pisac. Međutim, Mlakić nije „Charlie Sheen hrvatske književnosti“, nego je uistinu iskusan, inteligentan i cijenjen pisac. Činjenica da on ovako reagira na kritiku zato ima takav značaj. Ako se kritike i inače čitaju kao osobni obračuni između suprotstavljenih kulturnih djelatnika ili između različitih etničkih grupa, to znači da je kritika kao takva izgubila značenje u suvremenom društvu. Kratkoročnog lijeka za takvu situaciju nema, a jedino što kritičarima preostaje je nastaviti pisati književne kritike usmjerene na tekst i u skladu s postavljenim kriterijima pa će možda s vremenom kritike zadobiti kredibilitet koji ponekad i zaslužuju ■



Na čitalačkom frontu

# ARMATURA

Piše: Fahrudin Kujundžić

## NACIONALIZAM I INCESTUOZNO OBOŽAVANJE

(U odbranu tjeskobe – bilješke na marginama Fromove knjige *Psihoanaliza i religija*)

...velika većina ljudi u našoj kulturi upravo je zato dobro prilagođena jer je ranije i temeljitije od neurotične osobe odustala od bitke za svoju nezavisnost. Toliko su do kraja prihvatili mišljenje većine, da su sebi prištedili oštru bol konflikta koju proživljava neurotična osoba. Sa stajališta „prilagođenosti“ oni su zdravi, ali su, s obzirom na ostvarenja svojih zadataka, kao ljudska bića, još bolesniji od neurotične osobe.

Erih From

Kada čovjeku iz ex-Yu spomenete „bitku za nezavisnost“, on će, ponosno, pomisliti na nezavisnost svoje države, svoje pokrajine, svog entiteta, svog distrikta, svog grada, uglavnom pomisliti će na sve i svašta samo ne na nezavisnost sebe kao ljudskog bića. Riječ „nezavisnost“ kao da je ovdje rezervirana za razgovor na tom višem nivou, a ako je negdje poneki čovjek, a ima i takvih, nezavistan od te svoje nezavisne države, ili još bolje – od svoje nacije i njenih tlapnji, o čemu ovdje želim govoriti, za njega se koriste drugi izrazi, tipa: otpadnik, izdajnik, crna ovca, izrod, kopile i tome slično. Već odavno mi se čini da taj izrod, sa margine na koju je otjeran, može da priča šta hoće, niko se neće posebno truditi da ga učutka, može da tobože razotkriva društvene zablude koliko god mu drago, da galami da je car go, da učeno, uz pomoć brojne literature, govori o besmislenosti i nazadnosti nacionalizma, od njega očigledno slaba fajda, nacionalizam opstaje a nacionalista je, izgleda, sve više. E kad već tako ne ide, možda bi taj apatrid mogao pokušati da ujeda; umjesto

što žonglira svojom učenošću, stojeći po strani i čudeći se nebuloznim konstrukcijama društva koje su sve veće, mogao bi svoj visoki intelektualni stil malo prilagoditi jeziku koji svi razumiju, tako što će početi da vrijeđa?

Nacija kao „incestuozna fiksacija“? Što da ne – ako se priča o Edipovom kompleksu iz sfere porodice pomjeri u sferu međuljudskih odnosa, onda s punim pravom mogu reći da živim u okruženju (u pitanju nije samo Bosna i Hercegovina, nego i šire, nadam se da ne moram napominjati) u kojem se incest postavlja na počasno mjesto i slavi kao vrhovna vrijednost.

Fromova priča počinje, naravno, od Frojda, s tim što From pokušava proširiti Frojdov Edipov kompleks: *Seksualna žudnja prema članovima iste porodice nije suština incesta. Ta žudnja, u onoj mjeri u kojoj se nađe, samo je jedan od izraza mnogo dublje želje da se ostane dijete vezano uz zaštitničke likove, od kojih je majka prva i najutjecajnija.*

Opća saglasnost o zabrani incesta, koja je bila i Frojdu jako zanimljiva, nije dovela do njegovog potpunog ukidanja. Naprotiv, *grupe prema kojima se čovjek osjeća incestuozno vezan postaju sve veće.* Na šta ciljamo jasno je ako se pažljivije pogledaju riječi „otadžbina“, „domovina“, ili već otrcana metafora „majka-zemlja“. Jezik je to davno registrovao. Ali šta će nam to? Taj novi dom, novi otac i nova majka? Objašnjenje je jednostavno: *prerezati pupčanu vrpcu, ne u fizičkom nego u psihološkom smislu, velik je izazov čovjekovom razvoju i njegov najteži zadatak.* Najteži je zato što nas čeka tjeskoba odvojenosti i teret odgovornosti za vlastito djelovanje. Puno je lakše prepustiti se, ostati dijete, zaštićeni zametak u infantilnom raju svog doma.

S tim u vezi, From iznosi sljedeće tumačenje priče o edipskom vrtu: *U mitu o vrtu u Edenu čovjekov život opisan je kao potpuna sigurnost. Njemu nedostaje znanje o dobru i zlu. Ljudska povijest počinje činom pobune čovjeka, što je u isto vrijeme i početak njegove slobode i razvitka njegovog uma.* U edipskim vrtovima nacija, najveće dostignuće i temeljna vrijednost čovjeka je nešto na šta čovjek uopće nije mogao utjecati – u okviru koje nacija će se roditi. Unutar tih vrtova nije moguće kritičko prosuđivanje. Ta karikatura od čovjeka nema potrebe da išta misli, tu je otac nacije. Ili ako vam je draže, majka nacije, ili majka-nacija, majka poput one u pjesmi Pink Floyda, ona koja će u tebe usaditi sve svoje strahove, pomoći ti da se ostvare sve tvoje noćne more i zajedno s tobom sagraditi zid. Neće ti dati da letiš, ali će ti možda dozvoliti da pjevaš. A kakve pjesme bi tada pjevao, ako sve u tebi mora biti u potpunom skladu s vrijednostima oko kojih se formirao taj vrt? Naslušali smo se takvih pjesama u godinama iza nas, ima dosta hitova na sve strane.

From na jednom mjestu direktno govori o nacionalizmu i rasizmu kao simptomima *čovjekove nesposobnosti da doživi sebe i druge kao ljudska bića*. Dakle ne samo druge, nego i sebe. To je zaista karikatura, ali gorda karikatura, ponosna na svoju plitkost i jednostavnost: čovjek koji je dobrovoljno odustao od svoje pojedinačnosti, i koji se još diči time. Ali dobro, taj čovjek se donekle može i razumjeti. Možda i najveći ljudski strah je strah od sebe jednog i neponovljivog, kao strah od svog otiska prsta. Ali umjesto da se suoči s tim strahom, nacionalista ga pokušava razriješiti tako što će sebe poništiti, izjednačiti se sa svima koji su dio tog kolektiva. Treba, naravno, razumjeti i čovjekovu nesavladivu potrebu da negdje pripada. Ali pristati na to da ti nacionalna pripadnost bude ono što si ti prije svega, što je u definiciji nacionaliste, e to je vrijedno prezira. Banaliziram: ja sam, naprimjer, daleko ponosniji na svoju pripadnost navijačima Želje: ako ništa, to je bio čin moje volje, ponuđen mi je bio izbor, i ja sam se odlučio da ću navijati za Želju

(neću valjda za Sarajevo); oko nacije nisam imao šta odlučivati jer me niko ništa nije pitao – rodio sam se tu, u toj porodici, dobio sam takvo ime, dio sam te i te loze, i gotova priča.

Kako formuliše From, razvitak čovječanstva je *razvitak od incesta prema slobodi*. Nacionalista, ako se tako stvari postave, još uvijek nije prešao fazu incesta, zapravo duboko je u njoj, a u razvoju čovjeka predstavlja primjer prehistorije tog razvoja. Koliko malo se usudio da koristi od svog potencijalnog kapaciteta, to skoro da nije čovjek: to je nešto iz čega bi nekad tek trebao postati čovjek, ili iz čega je već davno trebao postati, ali eto nije i neće.

Bilo bi lijepo završiti Fromovim poprilično optimističnim riječima: *Samo će potpuno iskorjenjivanje incestuozne fikcije omogućiti realizaciju bratstva među ljudima*. Ali ne znam koliko se u to bratstvo više uopće može vjerovati. Nije mi, iskreno, ni bio cilj da propagiram ikakvo bratstvo; uostalom, mi na ovim prostorima smo jedno već imali, pa smo ga se uspješno riješili. Nije mi bio cilj ni da,

još jednom u nizu, učeno kritikujem nacionalizam i nacionaliste. Bila mi je prije svega želja da nekog od njih uvrijedim. Optužiti nacionaliste da su nazadni, ništa novo, slaba korist i satisfakcija od toga; ali optužiti ih da pate od Edipovog kompleksa i da nisu prevladali incest – eh! – pa možda, ako ništa, nekome zbog takve formulacije bude bar malo neugodno ■

Pisano u Bosni i Hercegovini, 16 godina nakon rata



## VREME SMRTI I RAZONODE

### lirika u toke

Piše: Predrag Lucić

### KLETVA DAČIĆEVA

(Iz rokovnika ministra policije)

Ko je Srbin i srpskoga roda,  
I od srpske krvi i kolena,  
A ne doš'o na prelaz Jarinje,  
Zadnje što nam od Kosova osta,  
Da goloruk po Ka-Foru bombe  
Baca k'o da prosipa bombone,  
Da goloruk iz snajpera cepa;  
Od ruke mu ništa ne ginulo,  
Ni Arnaut ni šiptarski Ka-For,  
Al' ni peder na Terazijama!

Ko je Srbin i srpskoga roda,  
I od srpske krvi i kolena,  
A ne smeo nikome da kaže  
„Ne!“ zbog srpske reči najsvetije,  
„Ne!“ zbog srpskog vekovnog  
Kosmeta,  
Što je silom svetskih velikaša  
Srpskom rodu i porodu otet,  
Na upravu predan šiptarima;  
Taj ne smeo nikome da kaže  
„Ne!“ sem drskim srpskim pederima!

Ko je Srbin i srpskoga roda,  
I od srpske krvi i kolena,  
Nek sačuva barem jedan obraz,  
Pa kad nema nikakvog izlaza  
Ni kosovskih graničnih prelaza,

Kada nema prozora ni vrata,  
Neka su mu otvorene Dveri  
Za sve sem za homoseksualce!

Ko je Srbin i srpskoga roda,  
I od srpske krvi i kolena,  
Muda im'o samo da zabrani  
Gej-paradu u svom Beogradu,  
Kurčio se samo nad onima  
Što nemaju od srca poroda,  
Ni muškoga ni devojačkoga,  
Što ih stiže kletva Lazareva  
I zabrana skupa Dačićeva!

Ko je Srbin i srpskoga roda,  
I od srpske krvi i kolena,  
U Visokim Dečanima slušo  
Onu pesmu „Roke mandoljine“,  
Al' ne slušo nasred Terazija:  
„Uranila lezbejka devojka,  
Uranila rano u nedelju,  
U nedelju prije jarka sunca,  
Pa u varoš pošla na paradu!“

Ko je Srbin i srpskoga roda,  
I od srpske krvi i kolena,  
Ne pustio lezbejci devojci  
Da ponese dva kondira zlatna,

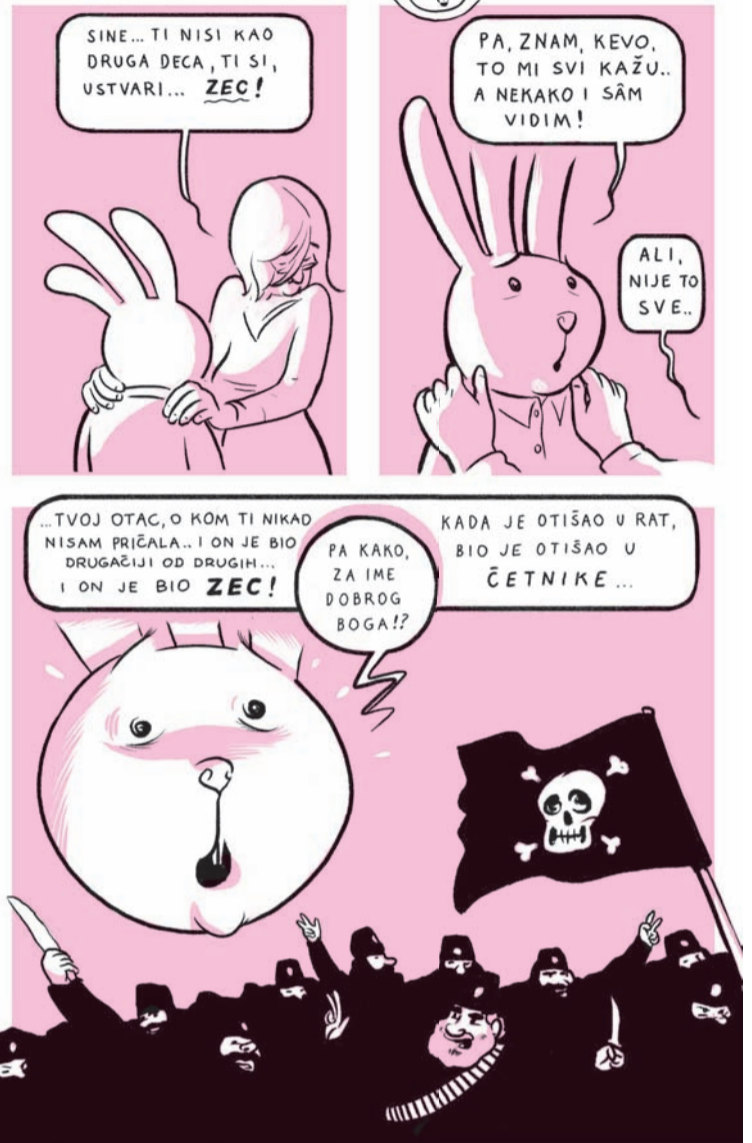
U jednome hladane vodice,  
U drugome rumenoga vina,  
Da se šeće po razboju mlada,  
Te prevrće po krvi gejove,  
Već je ster'o s Terazija ravnih  
B'jelu dvoru za blindiran pendžer,  
Neka tamo gorke suze lije,  
Kukajući iz bijela grla:  
„Jao jadna, hude sam ti sreće,  
Da se jadna za pendrek uvatim,  
I on bi se gumen osušio!“

Ko je Srbin i srpskoga roda,  
I od srpske krvi i kolena,  
A na ponos bila mu parada,  
Na голу mu bio Pačarada,  
A bekovi Šengulj, Agim Cana,  
Half-linija Ramadan Cimli,  
Belopoja i onaj Keljmendi,  
Bratio se sa braćom Murići,  
U napadu Batrović mu igra,  
Fadijlj Vokri i Mensur Nedžipi;  
Nem'o seksa, im'o eS-Pe-eSa,  
Pod upravom bio Euleksa,  
Rđom kap'o dok mu je kolena,  
Im'o Rusa mesto meniskusa ■

## BLOK BR. V

Autori: Aleksa Jovanović i Lazar Bodroža

### Avanture Zeca Milorada



BIO SE POKAZAO KAO DOBAR I ODAN RATNIK...

